

עדינה שטרנברג

"מפני שרשות אחרים עליה": חובת כיבוד הורים של אישה נשואה בימינו

- א. פתיחה
- ב. שניהם שווים?
- ג. "רשות אחרים עליה": מחויבות האישה לבעלה - מחלוקת הרמב"ם וה'שולחן ערוך'
- ד. "רשות אחרים עליה": הימצאות האישה אצל בעלה (שיטת ה'תוספות')
- ה. "רשות אחרים עליה" - אימת אחרים עליה (רש"י)
- ו. סיכום והשלכות לימינו

א. פתיחה

זוגות רבים מתמודדים עם המתח בין משפחות המקור לבין התא הזוגי והמשפחתי החדש שלהם. במאמר זה נעסוק בדברי חז"ל בסוגיית כיבוד הורים של אישה נשואה ונראה כי מצד אחד חכמים משווים בין גברים לנשים בכל הנוגע לכיבוד הוריהם; ומצד שני הם פוטרים נשים נשואות מכיבוד הוריהן. במהלך המאמר נבחן את מהות הפטור מכיבוד הורים של נשים נשואות; נדון במקורו ואופיו - האם הוא מהותי או טכני מעיקרו? - ונתייחס לשאלה האם הפטור שייך גם בימינו כשמערכות היחסים הזוגיות שונות מאשר בימי חז"ל.

ב. שניהם שווים?

במשנה (קידושין א, ז) נאמר כי "כל מצוות האב על הבן - אחד אנשים ואחד נשים חייבין"; והגמרא (שם כט ע"א) הסבירה כי "מצוות האב על הבן" הן מצוות כיבוד הורים ומורא הורים המוטלות על הבנים ועל הבנות כאחד. הוכחתה של הגמרא לפירוש זה נשענת על ברייתא:

מאי כל מצות הבן על האב? אילימא כל מצות דמיחייב ברא למיעבד לאבא, נשים פטורות? והתניא: "איש" (ויקרא יט, ג) - אין לי אלא איש, אשה מנין? כשהוא אומר: "איש אמו ואביו תיראו" (שם) - הרי כאן שנים!¹
(קידושין כט ע"א)

עם זאת, בהמשך הסוגיה הובא נוסח ארוך יותר של ברייתא זו הכולל פטור לנשים נשואות מחובת מורא הורים:

"איש" - אין לי אלא איש, אשה מנין? כשהוא אומר "תיראו" - הרי כאן שנים. אם כן, מה תלמוד לומר "איש"? איש סיפק בידו לעשות; אשה אין סיפק בידה לעשות, מפני שרשות אחרים עליה.

(קידושין ל ע"ב)²

למרות הפטור, רב אידי בר אבין קובע, בשם רב, כי אם האישה התגרשה או התאלמנה, היא שבה ומתחייבת במצווה: "נתגרשה - שניהם שוים" (שם). בהמשך, קובע הבבלי כי אף שניתן היה לחשוב שהנימוק "דאין סיפק בידה" יפטור לחלוטין את האישה מחובת כיבוד הורים, אין הדבר כך; בדיון על חיוב נשים במצוות פרייה ורבייה (לשיטת ר' יוחנן בן ברוקא) ובמצוות מורא, מעיר הבבלי על הצורך לכתוב זאת ('צריכותא') בתורה:

ואי כתב פריה ורבייה ולא כתב מורא, הווא אמינא איש דסיפק בידו לעשות - אין, אשה דאין סיפק בידה לעשות - לא, וכיון דאין סיפק בידה לעשות לא תתחייב כלל, צריכא.

(קידושין לה ע"א)

מן הדברים הללו משתמע כי אף שלנשים יש פטור מסוים ממצוות כיבוד הורים, זהו אינו פטור גורף וישנם זמנים שבהם אישה חייבת בכיבוד הוריה. מלבד זאת מתברר

1 דרשה דומה מופיעה במכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דבחדש, פרשה ח): "כבד את אביך" (שמות כ, ב) - לפי שנאמר 'איש איש כי יקלל אביו ואמו' (ויקרא כ, ט), אין לי אלא איש, אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין? תלמוד לומר 'כבד את אביך ואת אמך', מכל מקום. מה כבוד לא חלק בו בין איש לאשה טומטום ואנדרוגינוס, אף מורא לא תחלוק בו בין איש לאשה, טומטום ואנדרוגינוס, דברי רבי ישמעאל. רבי יהודה בן בתירא אומר: הרי הוא אומר 'איש אמו ואביו תיראו' ואת שבתותי תשמורו' (ויקרא יט, ג) - מה שבת לא חלק בו בין איש לאשה וטומטום ואנדרוגינוס, אף מורא לא תחלוק בו בין איש לאשה, טומטום ואנדרוגינוס."

2 ברייתא זו מופיעה גם בספרא (קדושים, פרשה א) על הפסוק 'איש אביו ואמו תיראו' (ויקרא יט, ג): "אין לי אלא 'איש', אשה מנין? תלמוד לומר 'תיראו' - הרי כאן שנים. אם כן למה נאמר 'איש'? אלא שהאיש ספיקו בידו והאשה אין ספיקה בידה, מפני שיש רשות אחרים עליה."

”מפני שרשות אחרים עליה”: חובת כיבוד הורים של אישה נשואה בימינו

שזוהי המצווה היחידה שאישה פטורה ממנה רק כשהיא נשואה (בשונה למשל ממצוות עשה שהזמן גרמן שמהן נשים פטורות באופן גורף); להלן נבחן מתי בדיוק היא פטורה ממצווה זו.

יש לציין כי לצד דרשות הפסוקים (לחיוב ולפטור) המופיעות בספרא ובבבלי, הרי שבתוספתא ובירושלמי הדין נאמר ללא מקור בפסוקים. כך למדנו בתוספתא:

אי זו היא מצות הבן על האב? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מוציא ומכניס, ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו. אחד האיש ואחד האשה, אלא שהאיש ספיקה בו לעשות, והאשה אין ספק בידה לעשות, מפני שיש רשות אחרים³ עליה. (תוספתא [ליברמן], קידושין א, יא)

וכך למדנו בירושלמי:

ואחד האיש ואחד האשה אלא שהאיש ספיקה בידו האשה אינה ספיקה בידה מפני שיש רשות לאחרים עליה. נתארמלה או נתגרשה כמי שהיא ספיקה בידה לעשות.

(ירושלמי, קידושין א, ז; שם, פאה א, א)

בעוד בספרא ובבבלי ההבחנה בין ”סיפק בידה” ל”אין סיפק בידה” משמשת כהסבר להבדל בין לשון יחיד (”איש”) ולשון רבים (”תיראו”), בתוספתא ובירושלמי הנימוק ”אין ספק בידה” מופיע כטענה טכנית בלבד (כלומר בפועל היא אינה יכולה לכבד את הוריה), ולא כטענה פרשנית.

אפשר שההבחנה בין המקורות השונים - המקורות שמציגים את ההסבר לדין, והמקורות שתולים אותו בפסוקים (בין אם כדרשת הפסוק ובין אם כאסמכתא) - היא ספרותית בלבד; אך אפשר שהמקורות השונים תופסים את הפטור באופן שונה: כפטור מהותי הנובע מהפסוקים או כפטור טכני בלבד. הבחנה זו, אף שאיננה הכרחית, עשויה לעמוד בפתח הדיון במהות פטורן של נשים נשואות מחובת כיבוד הורים.

ומכאן לשאלה שבה נעסוק במאמר זה: האם בימינו, כאשר מערכת היחסים בין בני זוג שונה מבעבר - כשלנשים ישנה עצמאות כלכלית (”סיפק בידה”) ואף מעמד שווה בתוך הבית (ואין ממש ”רשות אחרים עליה”) - האם הן עודן פטורות מכיבוד הורים?

3 בתוספתא כתיב ערפורט הגרסה היא ”שרשות בעלה” במקום ”רשות אחרים”.

ובכן, אם הפטור הוא טכני בלבד, שינוי הנסיבות עשוי להשפיע על היקף הפטור; אך אם הפטור נובע מדרשה מהותית של התורה, אפשר ששינוי הנסיבות לא ישנה אותו. בדברים הבאים ננסה להראות כיוונים שונים בעניין זה בדברי הראשונים והאחרונים. את דברי הגמרא הנזכרים הביא הרמב"ם להלכה וכך כתב:

אחד האיש ואחד האשה חייבין במורא וכבוד. אלא שהאיש יש בידו לעשות והאשה אין בידה לעשות שהרי רשות אחרים עליה, לפיכך אם נתגרשה או נתאלמנה הרי שניהם שוים.

(משנה תורה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה ו)

בעקבות הרמב"ם צעד ה'טור' שכתב:

ואחד האיש ואחד האשה שוין בכיבוד ובמורא של אב ואם. אלא שהאיש יש בידו לעשות ואשה אין בידה לעשות שרשות אחרים עליה. לפיכך אם נתגרשה או נתאלמנה שניהם שוים.

(הרב יעקב בן רבנו אשר, טור, יורה דעה, סימן רמ)

אומנם לשון ה'טור' שונה מלשון הרמב"ם - שכן הרמב"ם פתח בחיוב מורא ואחריו הביא חובת הכיבוד, ואילו ה'טור' נקט סדר הפוך - אך מדברי שניהם משתמע שאישה נשואה פטורה הן מכיבוד אב ואם הן ממוראם.

לשון ה'שולחן ערוך' דומה ללשון הרמב"ם וה'טור', אלא שהוא הבחין בין שתי החובות וכך כתב:

אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם. אלא שהאשה אין בידה לעשות, שהיא משועבדת לבעלה, לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה. ואם נתגרשה או נתאלמנה, חייבת.

(הרב יוסף קארו, שולחן ערוך, יורה דעה, סימן רמ, סעיף יז)

לפי ה'שולחן ערוך', אישה נשואה פטורה מכיבוד הורים;⁴ ומדבריו משתמע כי במוראם היא חייבת.⁵ הרמב"ם, ה'טור' וה'שולחן ערוך' לא הוסיפו דבר מעבר ללשון הגמרא

4 ראו גם רש"י, קידושין ל ע"ב, ד"ה נתגרשה: "נתגרשה מבעלה הרי היא כאחיה במצות כיבוד". בדבריו לא הזכיר רש"י את מורא אב ואם.

5 ראשונים ואחרונים תהו על מהות הפטור מכיבוד הורים, שכן דרשת הפוסקים נוגעת דווקא למורא הורים (והשוו את לשון המכילתא, העוסקת בכיבוד הורים ומשווה אישה לאיש, לבין לשון הספרא והתלמודים העוסקים במורא הורים, ושם מופיע הפטור). רבים ראו בכך 'העברה' של הפטור ממורא לכיבוד (בין אם העברה מוחלטת - האישה פטורה רק מכיבוד הורים, כפי שמשמע מהשולחן ערוך

ואין בדבריהם הבחנה בין מצבים שונים; ולפיכך אין בהם כדי לסייע בפתרון השאלה שהעלינו. ההבחנות וההסברים השונים עולים מדברי הראשונים על הסוגיה ומתוך נושאי הכלים של הרמב”ם, ה’טור’ וה’שולחן ערוך’.

ג. ”רשות אחרים עליה“: מחויבות האישה לבעלה - מחלוקת הרמב”ם וה’שולחן ערוך’

ובכן, מדוע אישה נשואה פטורה מכיבוד הוריה? פירוש אחד הוא שחובותיה של אישה כלפי בעלה גוברים על חובותיה כלפי הוריה. כך פירש הרמב”ם את משנת קידושין:⁶

כל אלו ותולדותיהם חייבים הבנים זכרים ונקבות לעשות להוריהם, אלא אם כן היתה הבת נשואה לאיש לא יחול עליה מחובת הכבוד, אלא מה שאפשר לה לעשותו עם מלאכות שהיא חייבת מן הדין לעשות לבעלה כמו שנתבאר בכתובות.⁷

(פירוש המשנה לרמב”ם, קידושין א, ז)

וכפי שיתבאר להלן, בין אם העברה תוך שימור הפטור ממורא, כפי שמשמע מלשון הרמב”ם והטור). העברת הפטור נובעת מהבנה שלגבי מורא אין צורך לפטור נשים, מכיוון שמצוות מורא אינה דורשת עשייה אקטיבית אלא בעיקר הימנעות ממעשים הפוגעים במעמדם של ההורים, וממילא אין צורך לפטור ממנה נשים. הבחנה אחרת בין כיבוד הורים לבין מוראם הציע הנצי”ב (מרומי שדה, קידושין ל ע”ב). לדעתו, יש הבדל בין כבוד שניתן למחילה (“האב שמחל על כבודו כבודו מחול”), וממילא “התורה מחלה כבוד האב אצלה”, לבין חובת מורא שהיא מניעת ביזיון ועל כך אין אפשרות למחול. יש לציין כי מדברי האחרונים עולים שני הסברים נוספים לפטור נשים נשואות גם ממצוות מורא. הסבר אחד עולה מהגדרתו של בעל ספר המקנה (קידושין לא ע”ב) למצוות מורא הורים: לדעתו, מורא הורים כולל את האיסור לסתור את דבריהם, וממילא הוא כולל גם חיוב מעשי להיענות לבקשותיהם. בעקבות דבריו נראה כי נשים יש פטורות אף ממורא משום שמצווה זו כוללת עשייה אקטיבית. הסבר אחר מופיע במאמרו של הרב יהודה שביב (“בין כבוד למורא”, בתוך: הרב יהודה שביב (עורך), דברים שיש להם שיעור: עיונים וביירוים במצוות כיבוד אב ואם, אלון-שבות תשס”ה, עמ’ 21-26. <http://www.etzion.gush.net/vbm/archive/5-halak/32mora~1.php>). לדעתו, אף שמצוות מורא מתקיימת על ידי הימנעות מפגיעה במעמד ההורים, אין משמעות לקיומה בלי מפגש ממשי עם ההורים; וממילא יש לפטור אישה נשואה מהצורך לבטא את מוראה מהוריה על ידי הימנעות מפגיעה בהם (ונתייחס לכך עוד בהמשך).

מכל מקום, הן לשיטה שנשים פטורות דווקא מכיבוד, הן לשיטה שהן פטורות גם מכיבוד וגם ממורא, עיקר הפטור נוגע לפעולות שדורשות מהאישה זמן ומאמץ.

6 לצד הרמב”ם, מופיע פירוש זה במפורש בהואימינא בדברי התוספות (קידושין ל ע”ב, ד”ה שיש) שיובאו להלן.

7 הרא”ש (תוספות הרא”ש, כתובות לט ע”א) כתב: “ועוד יש לומר דלענין ממון נמי אשכח דמוציאין מרשות אב דאמרינן בפ”ק דקדושין (ל ע”ב) “איש אמו ואביו תיראו”. כשהוא אומר “תיראו” הרי כאן שנים, אם כן מה תלמוד לומר “איש” איש סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות - פי’ שצריכה לעבוד את בעלה אלמא דכשנישאת עובדת לבעלה ואינה יכולה לעשות עוד מעשה ידיה

לפי הרמב"ם ב'פירוש המשנה', חובת אישה לעשיית מלאכות שונות⁸ בעבור בעלה גוברת על חובתה כלפי הוריה; ומוכן כי במקרה שניתן לקיים את שתי החובות, יש לעשות זאת. מדברי הרמב"ם נראה כי לדעתו פטור אישה נשואה מכיבוד הוריה הוא פטור טכני, ומלבד זאת גם פטור לא־מוחלט הקיים רק כשאי אפשר לכבד את ההורים יחד עם קיום החובות כלפי הבעל.

כך דייק גם הרב נחום אליעזר רבינוביץ' הן מדברי הרמב"ם ב'משנה תורה', הן מדבריו ב'פירוש המשנה':

אולם רבינו פתח והדגיש שהאישה חייבת בכבוד ומורא כאיש, ושוב המשיך "והאשה אין בידה לעשות שהרי רשות אחרים עליה", וראה שלא כתב "פטורה". ובפיהמ"ש ביאר יותר... כלומר, הואיל ורשות בעלה עליה הרי החיובים כלפיו קודמים, ובכל אופן שיכולה לקיים בלא לגרוע ממה שחייבת לבעלה הרי היא חייבת גם בכבוד הוריה. וכן כתב הרלב"ג שמות כ, יא: "ואולם תכבדהו אז בדבריה ובמה שאפשר לה".

(הרב נחום אליעזר רבינוביץ', יד פשוטה, הלכות ממרים, פרק ו, הלכה ו)

דיוקו של הרב רבינוביץ' הולם גם את העולה מהשוואה בין דברי הרמב"ם ב'משנה תורה' ובין לשון ה'שולחן ערוך' שהוסיף וכתב: "לפיכך היא פטורה בכבוד אב ואם בעודה נשואה". הרמב"ם לא נקט לשון זו משום שלדעתו האישה אינה פטורה באופן גורף וחד־משמעי מכיבוד הוריה.

ואכן, הוספתו של ה'שולחן ערוך' על דברי הרמב"ם וה'טור', הולמת את דבריו ב'בית יוסף' לגבי טעם הפטור:

ופירוש רשות אחרים עליה היינו בעלה שהיא משועבדת לו ולפיכך היא פטורה מכיבוד אב ואם בעודה נשואה.

(הרב יוסף קארו, בית יוסף, יורה דעה, סימן רמ)

ה'בית יוסף' עצמו לא כתב כאן מהי מהות השעבוד, אך ה'פרישה' על אתר כתב כי

לאביה". גם הרא"ש התייחס לחובת האישה כלפי בעלה בתחום המלאכות, אם כי לדעתו יש כאן ממש העברת רשות (מדאורייתא), בעוד מלשון הרמב"ם משתמע שאישה נשואה עדיין מחויבת, אם הדבר אפשרי, לאביה.

8 מדובר במלאכות מוגדרות שנמנו במשנה במסכת כתובות (ה, ה): "אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצעת לו המטה, ועושה בצמר..."

”שרשות אחרים עליה” - רצונו לומר בעלה שהיא משועבדת לו. ואף על גב דגם האיש אינו מחויב לפרנסו משלו כי אם משל אביו כנ”ל, מכל מקום אשה אפילו בגופה אינה יכולה לכבדו שהיא משועבדת למלאכת בעלה בכל עת.⁹

(הרב יהושע פלק כץ, פרישה, יורה דעה, סימן רמ, ס”ק כה)

למרות הדמיון בין הסברו של ה’פרישה’ והסברו של הרמב”ם ב’פירוש המשנה’, יש הבדל ביניהם: לדעת ה’פרישה’, האישה משועבדת למלאכת בעלה ”בכל עת”; ואילו הרמב”ם קבע שיש לאישה אפשרות לכבד את הוריה בגדר ”מה שאפשר לה לעשותו עם מלאכות שהיא חייבת מן הדין”.¹⁰

אפשר שהטעם שבגינו קבע ה’שולחן ערוך’ כי אישה נשואה פטורה מכיבוד הורים הוא ההבנה שמדובר ‘על שעבוד’ דהיינו חיוב כללי ורחב יותר מאשר החובה לעשות מלאכות מסוימות. דברי ההבהרה של הפרישה, ”בכל עת”, מתייחסים אף הם לשעבוד כחיוב הקיים בכל זמן ולא רק בעת מילוי החובות הספציפיות.

נראה שהרמב”ם וה’שולחן ערוך’ נחלקו לגבי הגדרת שעבוד האישה: לדעת הרמב”ם השעבוד הוא לתוצאה מסוימת (כמה מלאכות שמשעה שנעשו, האישה חייבת בכיבוד הוריה); ולדעת ה’שולחן ערוך’ - ובעקבותיו ה’פרישה’ - מדובר בשעבוד של זמן ובזמניות מרבית (וממילא האישה לעולם לא תהיה פנויה לכיבוד הוריה).¹¹

9 הפרישה ביאר ששעבוד זה אמור בתחום של מלאכות הבית, אך אפשר ששעבודה של האישה לבעלה, זה הפוטר אותה מחובת כיבוד הורים, אמור בתחום התשישי ולחילופין בתחום של מלאכות החיבה - הרחצת פניו ידיו ורגליו, מזיגת הכוס, והצעת המיטה - כמבואר בדברי רב יצחק בר חנינא (כתובות סא ע”א). כפי שנראה להלן, כך ביאר הגני”ב את ה’שעבוד’ האמור. יש לציין כי הרב יעקב אריאל (”מבנה המשפחה המודרנית: השלכות הלכתיות”, תחומין, כב [תשס”ב], עמ’ 134) ציין שכיום אכן לא נהוגות מלאכות חיבה אלו, אך ”יש מעשי חיבה אחרים שהאשה צריכה להיות חייבת בהם”. הרב אריאל אינו מבאר באילו מעשים מדובר.

10 לדעותיהם של ראשונים ואחרונים נוספים לגבי השאלה האם לנשים נשואות ישנה חובת כיבוד הורים (במידת האפשר), ראו אצל הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, דינים לאשה ולבת, פרק נב, הע’ ב.

11 שאלה זו עקרונית לענייננו שכן גם הבעל משועבד לאשתו - לשאך, כסות, עונה ושאר חובות שהטילו עליו חכמים - ואם כן במה שונה שעבודו (שאינו פוטר אותו מכיבוד הוריו ומוראם) משעבודה של אשתו? אכן נראה שלדעת הרמב”ם אין הבחנה מהותית בין שעבודו של הבעל לבי שעבודה של האישה, וכשם שכשאישה עומדת במחויבותיה לבעלה, היא חוזרת להתחייב בכיבוד הורים, הוא הדין לבעל הנדרש לעמוד במחויבותיו כלפי אשתו קודם שיפנה למחויבותו כלפי הוריו. ראו לדוגמה הרב אליעזר וולדנברג, שו”ת ציץ אליעזר, חלק ז, סימן לח. לפי הסבר זה, הפטור שנאמר במפורש ביחס לאשה הוא רק בגלל ההיתכנות הטכנית של שילוב כיבוד הורים יחד עם השעבודים; אצל האישה ההיתכנות נמוכה יותר ולכן הפטור מודגש.

עם זאת, לדעת רש”י - ובוודאי על פי ניסוחו של הפרישה - ישנו הבדל מהותי בין שעבוד איש לאשתו לבין שעבוד אישה לבעלה: בעוד שעבוד האיש לאשתו נבחן רק על פי התוצאה (סיפוק הצרכים הפיזיים והצרכים ביחסי אישות על פי הגדרות מדויקות של תדירות), האישה נדרשת להיות זמינה ”בכל עת” לרשות בעלה.

דומה שגם הש"ך, ה'שפתי כהן', הבין באופן זה את דברי ה'שולחן ערוך' שעליהם העיר: "ונראה דאם אין בעלה מקפיד חייבת בכל דבר שאפשר כמו האישה".¹² הש"ך סבור אפוא כי משעה שהבעל מאפשר לאשתו לכבד את הוריה, שבה חובת כיבוד ההורים לחול עליה - וכך נקטו פוסקים נוספים¹³ - ומכלל הדברים עולה כי בדרך כלל האישה פטורה באופן גורף מחובה זו. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם, אין צורך במחילה של הבעל משום שכאשר היא מסיימת את חובותיה כלפי בעלה, היא מחויבת ממילא בכיבוד הוריה.¹⁴ עם זאת, אפשר שדברי הש"ך יתאימו גם לדברי הרמב"ם כשהאישה טרם סיימה את חובותיה.

ד. "רשות אחרים עליה": הימצאות האישה אצל בעלה (שיטת ה'תוספות')

ה'תוספות' ביארו את פטור אישה נשואה מכיבוד הוריה באופן אחר. תחילה הבינו ה'תוספות' שמדובר בעניין ממוני - העובדה ש'מעשה ידיה' של האישה שייכים לבעלה - אך הם נטו לדחות הסבר זה (משום שמדובר בדין מדרבנן בעוד כיבוד הורים הוא מצווה

12 הרב שבתי כהן, שפתי כהן, יורה דעה, סימן רמ, ס"ק יט.

13 ראו: ספר החינוך, מצווה לג; הרב אברהם דנציג, חיי אדם, כלל סז, סעיף יז; הרב שלמה גנצפריד, קיצור שולחן ערוך, סימן קמג, סעיף יג; הרב יחיאל מיכל אפשטיין, ערוך השולחן, יורה דעה, סימן רמ, סעיף לח; הרב יוסף חיים, בן איש חי, שנה שנייה, פרשת שופטים, אות כא, ועוד.

14 בהתאם להסבר זה ניתן להבין את הפירושים השונים לדברי הגמרא (קידושין לה ע"א) שהזכרנו לעיל. הגמרא מעלה את האפשרות שאישה לא תתחייב במורא הורים כלל, ומסקנתה היא שאישה חייבת באופן חלקי. בשאלה מתי היא אכן חייבת נחלקו הדעות.

רש"י פטר את הנשים הנשואות באופן גורף מכיבוד הורים וקבע "לא תתחייב כלל - אפילו פנויה", וכך גם דעת הפרישה (יורה דעה, סימן רמ, ס"ק כד) בהמשך לדבריו שצוטטו כאן: "...ונקט בתחילת הפסוק איש מפני שהוא חייב לעולם לאפוקי הבת פטורה כל זמן שנישאת לאיש כמ"ש בסמוך".

לעומת זאת, כפי שציינו לעיל, הרמב"ם עצמו נמנע מלכתוב שאישה נשואה פטורה מהמצווה. אפשר שניתן להבין את דברי הגמרא לדעתו לפי הערות המהדיר לספרו של הרב צבי אלימלך שפירא מדינוב, דרך פיקודיך (מצוות עשה א, חלק המחשבה): "ואי כתב רחמנא פרו ורבו ולא כתב מורא (בלשון רבים תיראו) הוא אמינא איש סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות (דרשות בעלה עליה) אימא לא תתחייב כלל (אפילו בזמן שאין לה מניעה מצד הבעל) ת"ל מורא..." (דברי המהדיר, הגהות הצבי והצדק, הם משל נכד המחבר ר' צבי אלימלך פאנעט והם מופיעים בסוגריים). כלומר אפשרות אחת לפרש את ההוא-אמינא בגמרא היא שהפטור של אישה נשואה יגרום לפטור כללי - גם של פנויה. עם זאת, פירוש ההולך בדרכו של הרמב"ם יכול לומר כי ההוא-אמינא היא שהפטור בזמן שעסוקה במלאכת בעלה יגרום לפטור כללי גם בשאר הזמן.

מן התורה),¹⁵ ולפחות לא להתייחס אליו כעיקרי, ותחת זאת מיקדו את מבטם בהקשר ה'גיאוגרפי'.

כך כתבו ה'תוספות':

שיש רשות אחרים עליה - ואף על גב דמעשה ידיה לבעלה מדרבנן בעלמא, מכל מקום אינה מצויה אצל אביה אלא אצל בעלה.

(תוספות, קידושין ל ע"ב, ד"ה שיש)¹⁶

ה'תוספות' מסבירים אפוא את הקביעה "רשות אחרים עליה" כעניין גיאוגרפי: האישה נמצאת "אצל בעלה" וממילא אינה יכולה לכבד את הוריה. ועדיין יש לתהות: כיצד ריחוק גיאוגרפי פוטר מחיוב דאורייתא?

את דברי התוספות ניתן להבין בשלשה אופנים מרכזיים:

1. אפשר שמדובר בהנחה שלאישה נשואה אין יכולת כמעט לקבוע דבר בענייני מגורים;¹⁷ ולפיכך בעיני ה'תוספות' סיבת הפטור האמיתית היא שזהו מעין "אונס רחמנא פטריה" (ודרשת הפסוק היא 'אסמכתא' בעלמא),¹⁸ או שמדובר ב'גזירת הכתוב' המבוססת על המציאות. ¹⁹ לשון אחרת: לפי אפשרות זו, כך היא דרכו של עולם וזו המציאות הרגילה שבה 'תעזוב כל אישה את אביה ואמה ודבקה באישה...' ולכן התורה פטרה אישה נשואה מכיבוד הוריה בעת שהיא גרה בבית בעלה.

אפשרות הסבר זו היא טכנית (בין אם מדובר על 'אסמכתא' או על 'גזירת הכתוב'). מבחינה זו, כשם ששעבוד אישה לבעלה (לפי הפירושים הקודמים) גורם לכך ש"אין

15 הסבר זה עצמו עולה מדברי ה'תוספות' (כתובות לט ע"ב, ד"ה הואיל ונישואין), ובצורה מפורשת יותר מתוספות הרא"ש (שם): "ועוד יש לומר דלענין ממונ נמי אשכחן דמוציאין מרשות אב דאמרי' בפ"ק דקדושין (ל ע"ב) איש אמו ואביו תיראו כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ מה ת"ל איש איש סיפק בידו לעשות אשה אין סיפק בידה לעשות פי' שצריכה לעבוד את בעלה אלמא דכשנישאת עובדת לבעלה ואינה יכולה לעשות עוד מעשה ידיה לאביה". הסבר זה מצטרף לדברי הפרישה שהובאו לעיל ולהבנה זו בדברי השולחן ערוך.

16 כך מופיע גם בתוספות הרא"ש (קידושין ל ע"ב): "שרשות אחרים עליה - אף על פי שמעשה ידיה אינם של בעל אלא מדרבנן, מכל מקום מצויה היא בכל יום אצל בעלה ואינה יכולה לשמש אביה". כך מופיע גם בתוספות רבנו שמואל על אתר.

17 אולי מפני שהבעל חייב לאשתו מקום מגורים, מדין 'כסות' או 'עונה' (כתובות מז ע"ב - מח ע"א ובמקבילות). אומנם אישה יכולה לכפות את בעלה לעלות לארץ ישראל (ראו כתובות קי ע"ב). אך זוהי קביעה כללית ביותר.

18 ראו הרב בצלאל ברוקהיימר, "בענין ביטול מלאכה לכבוד אב ואם ובחיוב אשה נשואה בכבוד אב ואם", מבקשי תורה, כא-כב (תשנ"ז), עמ' רנו.

19 המציאות בשטח מעוגנת אף היא בדברי חז"ל שגזרו שאיש ואשתו לא יגורו בבית הורי האישה (אלא בבית הוריו). ראו בבא בתרא צח ע"ב (על הניסוח של המשנה "בית חתנות לבנו ובית אלמנות לביתו").

ספק בידה" (כלומר אין לה יכולת טכנית לכבד את הוריה), כך גם המגורים הרחוקים גורמים לכך ש"אין ספק בידה" לכבד את הוריה.

2. אפשר להבין את דברי ה'תוספות' כחלק מרעיון ה'שעבוד' שהוזכר לעיל בסעיף הקודם, אך הפעם בהקשר של שעבוד לאישות וחיים משותפים ולא דווקא למלאכה (שהרי את האפשרות הזו פסלו ה'תוספות').
 כך אכן הבין הנצי"ב שכתב על דברי ה'תוספות':

ויישבו דמכל מקום בבית בעלה מחוייבת להיות, שהרי משועבדת היא לתשמיש לאישות, ובזה לבד נוגע למורא כמה פעמים.

(הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, מרומי שדה, קידושין ל ע"ב)

3. ברצוני להציע הסבר שלישי, מהותי יותר לנישואין. כפי שעולה ממקורות רבים בתורה ובספרות חז"ל, אחד המרכיבים הבסיסיים של הנישואין הוא כניסת האישה לבית הבעל. כך עולה כבר מפסוקי התורה המתארים אישה נשואה כאישה הנמצאת בבית אישה: "ואם בית אישה נדרה" (במדבר ל, יא); וכן מתארים את הגירושין כשילוח מביתו של האיש (דברים כד, א). גם במשנה ובגמרא (כתובות מח ע"א-ע"ב) מתואר שלב הנישואין (לעומת הקידושין) ככניסה לרשות הבעל.²⁰

על זו הדרך משמש גם המרכיב הגיאוגרפי, המעיד למעשה על שינוי משפחה. בימי התנ"ך מקום המגורים היה מרכיב משמעותי בהשתייכות המשפחתית והשבטית; אך גם בחברה שאינה מבוססת על נחלות, הנישואין יוצרים שינוי משפחתי מהותי. עד עתה הייתה הבת קשורה לבית אביה ואמה ועכשיו עוברת היא לבית בעלה.²¹ שינוי הרשות הוא עניין משמעותי מאוד מבחינת ההשתייכות המשפחתית והוא משפיע על הנאמנות

20 על בסיס זה יש שטענו כי החופה היא טקס הכנסה לבית (ר"ן על הרי"ף, כתובות א ע"א מדפי הרי"ף, ד"ה או שפירסה). כך קבע גם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק א, סימן נח) שכתב כי האישה כמו משועבדת לנכוח בבית הבעל, גם בכל הנוגע לקבלת מנהגי הבעל. זוהי גם דעת הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, דינים לאשה ולבת, פרק נב, הערה ב.

21 ביטוי לתפיסה זו מצוי בדברי הרב יהודה עייאש (עפרא דארעא, אות נט) שכתב שאישה חייבת בכבוד בעלה (על סמך דרשה זו) וחיוב זה מקבל עדיפות על פני כבוד הוריה. עם זאת, יש לדחות את דבריו בגלל חוסר ההקבלה המדויקת בין החובות כלפי ההורים לבין החובות כלפי הבעל (כגון חובת העמידה לקראת ההורים שלא קיימת כלפי הבעל). מכל מקום, ההשתייכות המשפחתית נוגעת גם לשאלת אכילת תרומה: אישה המתקדשת לכוהן אוכלת בתרומה מ'גזירת הכתוב' (והדבר קשור גם לדיני קניין) אך ההשתייכות המשפחתית באה לידי ביטוי בעיקר בהפסקת אכילת התרומה מעת שהבת 'עוברת משפחה' והיא כבר איננה בת כוהן.

"מפני שרשות אחרים עליה": חובת כיבוד הורים של אישה נשואה בימינו

והמחויבות המשפחתית;²² שינוי זה הוא הטעם העמוק לפטור של אישה נשואה מכיבוד הוריה.

הסבר זה, המתייחס להיבט הגיאוגרפי כביטוי להשתייכות משפחתית, מתייחס לרובד מהותי יותר של הפטור. הוא אינו מתמקד באי-היכולת הטכנית לכבד את ההורים ("אין ספק בידה") אלא בשאלה מדוע יש בכך כדי לדחות מצווה מדאורייתא. הוא קובע שעצם הנישואין משנים את המרקם המשפחתי והמחויבות המשפחתית. הצעה זו מתאימה לדברי הרב אליעזר מלמד:

מצוות כיבוד הורים שייכת לבן ולבת בשווה, אך כל זה כשאינם נשואים. אבל לאחר החתונה נוצר ביניהם הבדל, שהבן מצווה להמשיך ולכבד את הוריו כפי שכבדם לפני החתונה. אולם הבת הנשואה אינה חייבת במצוות כיבוד הורים כפי שהיתה חייבת בעודה רווקה. ברור שהיא צריכה להתייחס להוריה בכבוד ומורא, אבל אין היא מחויבת לעזור ולסייע להם כפי שהיתה חייבת לפני החתונה. משום שבנישואין התחייבה לטפל תחילה בצרכי ביתה וגידול ילדיה הקטנים, ואין באפשרותה לסייע להוריה כפי שהיתה בעודה רווקה. ואף יש חשש שאם תהיה טרודה בכיבוד הורים, ייפגעו מפאת זה היחסים המתוקנים שצריכים לשרור בינה לבין בעלה. לפיכך פטרה אותה התורה מהמצווה לסייע להוריה בכל מה שיצטרכו (שו"ע, יו"ד, רמ"ז, כד).

אמנם כאשר אין התנגשות בין כיבוד הוריה ולשלום ביתה ולחובת הטיפול בילדיה, חוזרת אליה המצווה מהתורה לסייע להורים (ש"ך, יו"ד, רמ"ז, יט). כיום עם העלייה בתוחלת החיים, בשלב שבו ההורים זקוקים לעזרה, בדרך כלל בנותיהם כבר סיימו לגדל את ילדיהן הקטנים, והן יכולות לסייע להם בלא לפגוע בשלום ביתן, וממילא הן חוזרות להתחייב במצוות כיבוד הורים מהתורה. (הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים ג, עמ' 15)

ה. "רשות אחרים עליה" - אימת אחרים עליה (רש"י)

מדברי רש"י בשני מקומות עולה כי טעמו של פטור אישה מכיבוד הורים נוגע ליחסיה עם בעלה. במקום אחר פירש רש"י כי משמעותה של הקביעה "האיש סיפק בידו" היא

22 אפשר להוסיף לכך שגבר בישראל כורת ברית דרך בית האב שלו - "האב חייב בבנו למולו...", בעוד כריתת ברית של אישה נעשית עם בעלה בבעילת מצווה (תוספות, כתובות ד ע"א, ד"ה בעילת מצווה, על פי סנהדרין כב ע"ב).

שהאיש "יכול, שאין מוחה בידו" (קידושין ל ע"ב, ד"ה סיפק), בעוד אצל האישה, רשות אחרים - "בעלה" (שם, ד"ה רשות אחרים) - עליה ואין בידה היכולת לכבד את הוריה.²³ כיוצא בזה פירש רש"י דפים אחדים לאחר מכן: "סיפק בידו לעשות - לכבד את אביו שאין אימת אחרים עליו" (קידושין לה ע"ב, ד"ה סיפק בידו).

אם כן, רש"י מסביר כי לאישה נשואה אין יכולת לכבד את הוריה משום שהבעל מוחה בידה וכי לאיש ישנה היכולת להמשיך לכבד את הוריו שכן "אין אימת אחרים עליו". מצירוף הדברים משתמע שהטעם שבגיננו אישה נשואה פטורה מכיבוד הוריה הוא אימת בעלה ויכולת המחאה שלו; ומדברי רש"י ברור כי הוא היה מסכים להערתו של הש"ך כי במידה שהבעל לא מקפיד, האישה חייבת בכיבוד הוריה.

לא מן הנמנע שדברי רש"י מתייחסים לאותו שעבוד שבו עסקו הרמב"ם וה'שולחן ערוך' וכי יכולת המחאה של הבעל נובעת מחובותיה של האישה כלפיו.²⁴ את הניסוח "אימת אחרים" הסבירו כמה אחרונים כמבטא את רמת השעבוד של אישה לבעלה המגיעה עד כדי חובת ציות.²⁵

עם זאת, נראה שאפשר להבין את דברי רש"י על רקע הקשרים אחרים בש"ס שבהם נזכרה אימת הבעל המוטלת על אשתו; בחינה של 'אימה' זו (או 'אימה יתירה' במקומות אחרים) רומזת לדעתי דווקא למערכת היחסים המורכבת שבין בני זוג. כך למדנו במסכת גיטין:

אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה, והפילה כמה רבבות מישראל...
אמר רבה בר בר חנה, הא דאמרי רבנן: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם? ערבבתם? הדליקו את הנר: צריך למימרינהו בניחוחתא, כי היכי דליקבלו מיניה.

23 כך כתבו ראשונים נוספים, כגון: רבנו ניסים, ר"ן על הרי"ף, יב ע"ב מדפי הרי"ף; רבנו יונתן מלוניל, שם: הרב יוסף אבן חביבא, נימוקי יוסף, קידושין ל ע"ב). דברים דומים מופיעים גם בפירושו של רש"י על התורה, ויקרא יט, ג.

24 ראו הרב בצלאל שפרן, שו"ת בצלל החכמה, חלק א, סימן סט.

25 כך כתב הרב אהרן לייב שטיינמן (אילת השחר, קידושין, עמ' קעו): "נראה דמהאי קרא הוא דילפינן דצריכה לציית לבעלה". כך כתב גם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א, סימן נה): "...ולכן משמע קצת דפטורה בכל קפידת הבעל שתעשה לו ואף שאינה מחוייבת מדיני שעבודיה מאחר דעכ"פ יש עליה לעשות רצונו". נגד הבנה כזו יצא הרב פנחס הורוביץ, בעל ספר המקנה (קידושין ל ע"ב), שלדעתו מורא אב ואם כולל ציות כללי, אך אין חיוב כזה של אישה כלפי בעלה. ראו גם: הרב בצלאל אשכנזי, שיטה מקובצת, כתובות עב ע"א; רמב"ם, משנה תורה, הלכות אישות, פרק טו, הלכה כ, ובנושאי הכלים על אתר.

אמר ר' אשי: אנא לא שמיעא לי הא דרבה בר בר חנה, וקיימתייה מסברא...
(גיטין ו ע"ב - ז ע"א)

הנחת היסוד של סוגיה זו היא קיומה של אימה מסוימת בתוך הבית (שראשיתה בהתייחסות הבעל לאשתו), והיא עומדת בזיקה לאחריות הבעל על המתנהל בבית,²⁶ במיוחד ביחס למשימותיה של האישה ("עשרתם? ערבתם? הדליקו את הנר").²⁷ חידושו של רב חסדא הוא שיש להיזהר ממצב של אימה יתרה ולפיכך יש לשאול את השאלות הנזכרות "בניחותא".

מהו הטעם לאימה בסיסית זו? ב'משנת רבי אליעזר' (פרשה י, עמוד 196) מובאים דברים דומים ללשון הגמרא: "אפילו על אנשי ביתו, שהן כפופין לו, אסור לו להטיל אימה יתירה. שהרי פילגש בגבעה..."²⁸, ומן הדברים הללו נראה שהאימה היא פועל-יוצא מהכפיפות.²⁸ מכיוון שהאישה (והוא הדין לבני הבית) תלויה בבעל הבית, בראש ובראשונה לפרנסתה, היראה היא חלק מהותי מן המערכת הזוגית שלהם המבוססת על יחסי תלות.

צידה השני של כפיפות זו היא אחריות מסוימת של הבעל על המתרחש בתוך הבית. אלמנט אחר של כפיפות, אם כי מוגבל, הקשור גם הוא לאחריות הבעל על המתרחש בביתו, במיוחד ביחס לאשתו, בא לידי ביטוי ביכולתו של הבעל להפך את נדרי אשתו (לכל הפחות אלו הנוגעים למערכת היחסים ביניהם) ואולי גם לאלו הנוגעים לבריאות האישה ("נדרי עינוי נפש"). ממילא, כאשר אישה נודרת, היא עושה זאת "על דעת בעלה" כלומר כתלות ברצונו.

נראה לי שיש בהלכות אלו (הפטור מכיבוד הורים מחד-גיסא, ודיני הפרת נדרים מאידך-גיסא) להעיד על מרקם מסוים של יחסי כוחות בתוך המשפחה, של מעין זכות

26 כך מסקנתו של הרמב"ם במשנה תורה, הלכות אישות, פרק טו, הלכה יט: "וכן צוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו, ואם יש לו ממון מרבה בטובתה כפי הממון, ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה בנחת ולא יהיה עצב ולא רוגז". השוו לדברי הגמרא: "דקא עביד למירמא אימתא אאינשי ביתיה כי הא דרב יהודה שליף מצבייטא; רב אחא בר יעקב תבר מאני תבירי; רב ששת רמי לה לאמתיה מוניני ארישא; רבי אבא תבר נכתמא" (שבת קה ע"ב); "שאלו תלמידיו (את רבי זירא ואמרי לה) לרב אדא בר אהבה: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי" (תענית כ ע"ב).

27 השוו למשנה, שבת ב, ו; כתובות ז, ו.

28 "אימה יתירה" מופיעה בספרות חז"ל גם ביחס לתלמידי חכמים (מסכת כלה רבתי, פרק ג), פרנסי ציבור (ראש השנה יז ע"א) ונבוכדנצר (סנהדרין צו ע"ב). אימה מוזכרת גם ביחסי רב ותלמיד בכל הנוגע להסבה בליל הסדר, ועשויה להתקשר להסבת נשים חשובות בימינו (רשב"ם, פסחים קח ע"א, ד"ה אשה לא בעי הסבה; הרב מנחם המאירי, בית הבחירה, שם; הרב מרדכי בן הלל, ספר מרדכי (בשם ה'תוספות'), פסחים, רמז תריא; הרב יוסף קארו, שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תעב, סעיף ד).

וטו שניתנה לבעל, מתוך אחריות משפחתית, ועניינה לסייע בבירור רצונותיה של האישה ומחויבויותיה - ובכללם אלו היוצרים קונפליקטים עם צרכים זוגיים ומשפחתיים אחרים - ולאפשר היפטרות ממחויבויות אלו.

אפשר היה לומר כי התורה פטרה אישה נשואה מכיבוד הוריה כדי למנוע מתח מול הבעל, שכן הבעל מופקד על התנהלות הבית והאישה מחויבת לו; אך אפשר להציג את הדברים באופן אחר ולומר כי זכות הוויטו של הבעל נועדה דווקא למנוע מתחים מול הורי האישה. העצמת מעמדו של הבעל לא נועדה לאפשר לו לשלוט בחיי אשתו,²⁹ אלא לשחרר אותה ממתח שמקורו בלחצים חיצוניים. אם ברור שמשפחתה החדשה של האישה, ובראשה בעלה, מקבלים עדיפות על פני ההורים, יש בכך להפחית מהציפייה כלפי הבת,³⁰ לשחרר אותה ממחויבותה כלפי הוריה, ולאפשר לה להתמסר למשפחתה החדשה - בלי תחושה של פיצול נאמנויות. ההדגשה כי לאישה נשואה יש שעבוד אחר - מישהו אחר שהיא, כביכול, נותנת לו כביכול דין וחשבון ויש לו עדיפות על פני ההורים - נועדה לאפשר את בנייתה של המשפחה החדשה ולשחרר את האישה ממחויבויות אחרות.

אם כנים דברינו, הם מצטרפים להסבר של ה'תוספות' בנוגע לטעם הפטור הגיאוגרפי. אכן, דברינו כאן שונים מעט משום שלפיהם מוטלת אחריות על הבעל להיות חלק ממערך השיקולים בדבר קיום הרצונות והחובות השונים.

ו. סיכום והשלכות לימינו

מבחינה הלכתית מוסכם על הכול שאישה נשואה פטורה מכיבוד הוריה (כפי שנפסק ב'שולחן ערוך') - בין אם מדובר בפטור כללי או בפטור מקומי - וכן שאם הבעל מאפשר לה, שב החיוב על כנו (כפי שציין הש"ך). עם זאת, עיון בשיטות הראשונים בסוגיית הגמרא שעל פיה נפסקה ההלכה עשוי להוביל למסקנות שונות בדבר יישום ההלכות הללו בימינו.

לעיל הצגתי שני הסברים עיקריים לפטור נשים נשואות מחובת כיבוד הוריהן.

29 יש שהסבירו כי פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן נועד להפחית מתחים מול הבעל. ראו: כלבו, סימן עג; הרב דוד אבודרהם, ספר אבודרהם, ברכת המצוות ומשפטיהם (בדרך שונה מעט). הצעתי היא אחרת: הפטור נועד למנוע מתחים מול הורי האישה.

30 ראו לשונו של ר' יהודה החסיד, ספר חסידים (מרגליות), סימן שלה: "האב שבתו נשואה ועוסקת בצרכי בעלה, והאב צריך לה, לא יצווה לבתו לעשות צרכיו כל זמן שעוסקת בצרכי בעלה; ואם הבעל טוב, יאמר לה לעשות צרכי האב קודם".

כיוון ראשון להסבר הוא טכני בעיקרו: לאישה נשואה יש מחויבויות כלפי בעלה (מלאכות הבית בעיקר) והללו אינן מאפשרות לה לכבד את הוריה. נוסף על כך, היא אף רחוקה מהם מבחינה פיזית וגם בכך יש כדי למנוע את אפשרות קיום המצווה. הרמב”ם וה’שולחן ערוך’ נחלקו האם הטעם הטכני יוצר פטור מוחלט, או שזהו פטור מקומי הקיים רק כשאי אפשר לכבד את ההורים.

כיוון הסבר שני, מהותי יותר, מתייחס להעברת נאמנות האישה ומחויבותה מבית הוריה למשפחה החדשה. אפשר שמטרת הפטור היא להפחית מתחים בין משפחת ההורים למשפחה החדשה (כדי לאפשר לאישה לעמוד במחויבות החדשה), אך לדעתי יש בכך ביטוי וקוון לתפיסה ראויה של המבנה המשפחתי החדש שנוצר בעת הנישואין. שני כיווני ההסבר הללו משליכים על מחויבותה של אישה נשואה בימינו בכיבוד הוריה.

לפי כיוון ההסבר המוצא את טעם הפטור במישור הטכני, כלומר במערכת היחסים החוזית בין הבעל לבין האישה, נראה שכיום אין ראוי שיהיה הבדל בין חובת כיבוד ההורים של רווקה לזו של נשואה. כפי שכתבנו, הרמב”ם לא פטר נשים באופן גורף מכיבוד הוריהן, אלא רק הציב סולם קדימויות. נוסף על כך, מערכת השעבודים בין בעל לאשתו כיום שונה - הן מבחינת היכולת הכלכלית, הן מצד ההתחייבויות ההדדיות בעת הנישואין (המניחות מערכת חוזית שונה מזו שנהגה בעבר).³¹

כיוון ההסבר הטכני מבוסס בעיקרו על הנימוק ”אין סיפק בידה“, ובעת שטעם זה הופך ללא רלבנטי, יש להניח שהוא בטל. לפי הסבר זה, בימינו יש ליישם את דברי הש”ך - שכתב שכשבעל מאפשר לאשתו לכבד את הוריה, החיוב שב על כנו - באופן גורף. כך אכן כתב הרב יעקב אריאל: ”כי אדעתא דהכי אשה נכנסת היום לחופה, שבעלה ינהג כמנהג גוברין יהודאין בימינו, שהבעלים מוותרים לנשותיהם לצורך קיום מצות כיבוד אב ואם“.³²

עם זאת, לפי כיוון ההסבר המהותי, (שיתכן שהוא מבוסס יותר בדרשת הכתובים),³³ שמעיד על העדפת הבית הנבנה על פני משפחת המקור - דומה שגם בימינו יש להותיר את הפטור העקרוני על כנו. לטעם זה גם משמעות רבה ביותר, בהיותו מהותי יותר ואולי אף נעוץ בדברי תורה, והוא רלבנטי גם לימינו אנו.

31 הרב בצלאל ברוקהיימר (לעיל הע’ 18, עמ’ רנח) סבור שלבעל אין יכולת למנוע מאשתו לכבד את הוריה אם אין זה מתנגש בחובותיה כלפיו.

32 הרב יעקב אריאל, לעיל הע’ 9, עמ’ 142.

33 על פי הדגשתם של התוספות, שכדי לפטור ממצווה דאורייתא צריך שהפטור יהיה גם הוא מדאורייתא.

לפי הצעתי, תליית החיוב בבעל (כפי שעולה מדברי רש"י מחד-גיסא, המתייחס ליכולת המחאה של הבעל, וה'תוספות' מאידך-גיסא, הקובעים שהפטור נובע ממעבר לבית הבעל) לא נועדה לתת עדיפות לרצונות הבעל על פני רצונות אשתו ומחויבויותיה, אלא הם מעניקים לבעל זכות (ואף חובה) לסייע לאשתו בבירור יכולותיה וכוחותיה, כדרך להפחתת לחצים במקרה הצורך.

לכן, במקרה שלבני הזוג ולאשה בפרט ישנה היכולת להתפנות לכיבוד הוריה, מן הראוי לעשות זאת ככל הניתן; אך האופציה להתלבט ולשקול עד כמה יהיה בכך כדי להשפיע על חיי הזוג - במיוחד כשמדובר בזוג צעיר ומשפחה חדשה - צריכה להישאר קיימת גם בעידן שבו יחסי הכוחות בין בני זוג השתנו. על כן, לפי כיוון זה אין ליישם את דברי הש"ך כברירת מחדל, אלא רק לאחר בחינת כל מקרה לגופו.³⁴

34 דברים אלה דומים לדבריו של הרב מלמד (שהובאו לעיל) אלא שהוא לא התייחס למקומו של הבעל במערכת היחסים הזו. על זכות וטו דומה שיש לאישה ביחס לכיבוד הורי בעלה (יכולתה למנוע מן הבעל לשכן את הוריו בביתם המשותף), ראו: הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים ג, עמ' 19; הרב מנחם סליי, "דיור ותנאי מגורים של זקן", תחומין, ז (תשמ"ו), עמ' 255-265.